

RÓBERT PÉTER

Budapest román megszállása (1919)

Augusztus első napjaiban a fővárosban teljesen bizonytalan volt a helyzet: új kormány alakult, a szociáldemokrata szakszervezeti vezető, Peidl Gyula elnökletével. A Vörös Hadsereg eltűnt augusztus 3-án, 4-én azonban ismeretlen hadsereg alakulatai özönlötték el a várost. Annak az erdélyi román hadseregnek katonái voltak, akik Mardarescu tábornok parancsnoksága alatt 119 zászlóalj, 98 üteg, 60 lovas-század bevetésével verték vissza júliusban a magyar Vörös Hadsereg tiszántúli offenzíváját. Jól voltak felszerelve részint a francia szállítmányok, részint az Erdélyben lefoglalt hadianyag jóvoltából. Főleg regáti románokból állt ez a hadsereg, a besorozott csángóknak tilos volt magyarul beszélni

Haubrich József hadügyminiszter megtiltotta az ellenállást a magyar alakulatoknak, utalva arra, hogy fegyverszünet elérésére is lépéseket tett. Guido Romanelli olasz megbízott a legnagyobb jóindulattal továbbította a magyar kormány kérését. Távirataira Párizsból azt a választ kapta, hogy a szövetségesek tanácsa „csupán kérheti” a román kormányt, hogy állítsa meg csapatait a jelenleg elfoglalt pozíciókban. Ekkor már a megszállók mindenütt úgy jártak el, mint az adott terület teljes hatalmú urai, büntetőhadjáratot folytattak azok ellen, akiket baloldalinak vagy „túlságosan magyar érzelműnek” tartottak. Mindennapossá tették a botbüntetést, több internálótábort állítottak fel, százakat hurcoltak román börtönökbe és végeztek ki az ország területén.

A Peidl-kormány kérésére Harrer Ferenc, óbudai városmegyei, aki hajlandó volt átmenetileg a város vezetését polgármesterként képviselni,

Sajó László, az egyesült városi vasutak ügyvezetője kíséretében autózott a Külső Jászberényi útra. Hogy semlegességét és fegyvertelenségét demonstrálja, fehér zászló híján egy hirtelen előkerített fehér abroszt vitt magával. A Külső Jászberényi úton, a pótkávégyár mellett találkozott Harrer, valamint Haubrich két román tiszttel, akik írásos, pecséttel ellátott nyilatkozatot követeltek tőlük a város átadásáról. Ezenközben azonban Ruscescu tábornok Kispest felől már bevonult a városba, és a Dorottya utcai Magyar Király szállodában kényelmesen be is rendezkedett. Ennek ellenére a magyarok nyilatkozatot nem adtak, amelyben a román megszállást magyar részről szentesítették volna. A jogalap hiánya a román hadsereget nem állította meg! Noha nem találtak ellenállásra, leadtak néhány ágyúlövést és rálóttek egyenruhás rendőrökre. Budapest városparancsnokának tisztét először Holban tábornok töltötte be, akit azonban zavart, hogy a nagyhatalmak Budapestre (és Bukarestbe) küldték Sir George Clerk angol diplomatát azzal a megbízással, hogy gyorsítsa meg az antant által elismerhető magyar kormány megalakítását és a román hadsereg kivonulását. Ennek során napirendre került a román megszállók magyarországi túlkapásai, és a román király vizsgálatot rendelt el, melynek kezdete előtt Holban öngyilkos lett – helyére Mosoiu tábornok lépett.

Augusztus 5-én úgy határoztak a nagyhatalmak, hogy szövetségi bizottságot küldenek Budapestre. Feladata az volt, hogy ellenőrizze a Magyarországgal 1918 novemberében kötött fegyverszüneti szerződés betartását, valamint, hogy „megakadályozza a túlkapásokat a megszállt területeken.” A bizottságban az Egyesült Államokat Harry Hill Bandholtz, Nagy-Britanniát Reginald St. George Gorton, Franciaországot Gustav Graziani, Olaszországot Mombelli tábornok képviselte. Amikor kíséretükkel Budapestre érkeztek, itt már a Friedrich István vezetésével augusztus 6-án alakult, nyíltan ellenforradalmi kormányt találtak, amelynek színrelépésében máig sem tisztázott mértékben játszottak szerepet a románok. A román városparancsnokság Budán, az egy éve elkészült Gellért Szállóban rendezte be főhadiszállását, egy-egy román tábornok azonban vendégszállást kapott, mint Serbescu is Groedel báró palotájában. A közkatonák számára természetesen igénybe vették a fővárosi laktanyákat, de a várbeli királyi lovardába is beköltözött egy román század.

Az akkori Budapest ékességét, a pesti Duna-part szállodasorát a tábornoki bizottság szállta meg. Kezdetben a Ritz, a Bristol, a Hungaria adott otthont irodáiknak és tagjaiknak, majd felköltöztek a budai Várpalotába. Ott először az amerikai és az angol misszió választott helyet magának, a „maradékon” a franciák és az olaszok osztoztak. Bandholtz tábornok „a korábban Erzsébet királyné által használt szobában” rendezte be irodáját.

A missziók tagjai szállodákban laktak, a vezetőket a magyar arisztokrácia versengve hívta meg. Graziani tábornok például abban az Andrássy út 104. szám alatti szép palotában lakott, ahová tulajdonosa, gróf Széchenyi Lászlóné született Vanderbilt Gladys hívta meg. Szállásadó volt a gróf Edelsheim-Gyulay család, Bandholtz is náluk lakott, a gróf Szirmayak és még mások. Jól éltek, ellentétben a lakossággal!

A szövetségek tábornoki bizottság naponta rendezett nagyszabású vacsorákat, akárcsak a román városparancsnokság vezetői. A románok kedvelték a Hungaria Hotelt, az antant tisztok összejöveteleiket gyakran tartották az Országos Casinóban, s amikor október végén megnyílt a Nemzeti Casino, oda is meghívást nyertek. Bandholtz tábornok ismert naplója naponta számol be pazar vacsorákról, társas összejövetelekről, amelyeket egyik vagy másik antant misszió vagy annak egyik tagja rendezett a budapesti előkelőségek meghívásával. E mellett a tábornoki bizottság rendelkezésére bocsátották az Operaház páholyait is, így az amerikaiak nem egy előadást a királyi páholyból néztek.

1919 őszén Budapest kellemesebb és érdekesebb hely volt a különböző antant megbízottak, s főleg a Közép-Kelet-Európába rendelték körében, mint Bécs, már csak azért is, mert az osztrák főváros nem állt idegen megszállás alatt. Azonban, a román városparancsnokság budapesti működését feltétlenül korlátozta a szövetségek tábornoki bizottság jelenléte, az, hogy napról napra számon kérték a román intézkedéseket. Ennek következtében a fővárosban nem állítottak fel román internálótábornokot, nem végeztek ki embereket, nem úgy mint vidéken. Azért a városparancsnokság teljes mértékben érvényesítette ellenőrző hatalmát a kormány és a magyar igazgatási intézmények felett. Szigorú sajtócenzúrát vezetett be, minek következtében az a néhány lap,

amelyet a zavaros viszonyok közepette és a súlyos papírhány ellenére ki tudtak adni, rendszeresen nagy fehér foltokkal jelent meg. Semmit sem lehetett közölni, ami a román politikát, a megszállók tevékenységét érintette, vagy amiről a román cenzúra úgy vélte, sérti érdekeiket. Ezekben a hetekben-hónapokban jelentek meg Budapesten olyan újságok, amelyeken románul ott a felirat: cenzúrázta a román városparancsnokság.

A telefonközpontok kezelését is átvéve lehallgatták a kormánytagok, a minisztériális emberek beszélgetéseit. Ennek következtében a Friedrich-kormány és intézményeinek tagjai bizalmas információkat és utasításokat csak futárok útján tudtak továbbítani. Ez a fővárosban még úgy-ahogy megoldható volt, vidékre azonban szinte lehetetlenné vált. Friedrich elhatározta, hogy helyzetének javítása érdekében körutazást tesz a Dunántúlon, ezt csak a budapesti román városparancsnokság engedélyével tehetné. Szeptember közepén a román városparancsnokság inspiciálást tartott a budapesti fogházakban, s tapasztalatairól lesújtó jelentést küldött a szövetségeközi tábornoki bizottságnak. Tény, hogy már csak a túlsúlyosság miatt is, nem szólva egyebekről, katasztrófális állapotokat találtak. Ezek azonban nem voltak rosszabbak a román internáló- és hadifogolytáborokban uralkodó gyilkos viszonyoknál.

A Friedrich-kormány, hogy magát a nagyhatalmakkal elfogadtassa, szeptember végére kívánta kitérni az országos választásokat, és hirdetményeket, falragaszokat akart megjelentetni szándékáról. Ezt azonban a román hatóságok egyszerűen megtiltották, s ez ellen nem volt mit tenni. Kísérletet tett a Friedrich-kormány arra, hogy újjászerveze mind a rendőrséget, mind a csendőrséget. Erőfeszítései azonban rendre hajótörést szenvedtek a román városparancsnokság ellenállásán. Eljárásuk a saját szempontjukból teljesen érthető volt: amíg az antant nem talál olyan fegyveres testületet Magyarországon, amelytől biztonsággal várhatja a rend fenntartását, addig szükséges lesz a román hadsereg jelenléte az országban. A tábornoki bizottság maga is tehetetlennek bizonyult, legalábbis egy ideig. Megpróbálták ugyan eleget tenni Clemenceau francia miniszterelnök, a párizsi békekonferencia elnöke utasításának, hogy gyakoroljanak nyomást a románokra a magyar rendőrség és csendőrség újjászervezése ügyében, de a szövetségeközi tábornoki bi-

zottság együttes ülésein rendszerint sikertelenségüket állapították meg. Tehetetlenek voltak a román városparancsnokság csűrésével-csavarásával szemben.

A hadsereg rendszeres és módszeres rekvirálást vezetett be, amelyeket a Budapestet is megszálló parancsnokság írt elő számukra. Álláspontjuk arra épült, hogy kárpótlásra van szükségük ama veszteségek miatt, amelyeket az osztrák-magyar (és német) hadsereg romániai bevonulása alatt szenvedtek el. Először csak mozdonyokat követeltek, majd vagonokat – később megtöltötték a szerelvényeket a magyar nemzeti vagyonnal. Érvelésük Romániát úgy mutatta be, hogy rendkívül mérsékelt igényei megfogalmazásában és érvényesítésében.

A román városparancsnokság ennek szellemében járt el. A rendszeresen és módszeresen folytatott rekvirálások lebonyolításának irányítását Serbescu tábornokra bízta. Így zajlott az élelmiszerkészletek, gyári, üzemi gépek, kórházi, egészségügyi felszerelések, közlekedési eszközök, vasúti járművek, mozdonyok, vagonok, stb. lefoglalása és Romániába szállítása. E tevékenység általában, különösen azonban az élelmiszerek, iparcikkek rekvirálása, rendkívüli mértékben nyugtalanította a tábornoki bizottságot. Attól tartottak, hogy az egyébként is súlyos nélkülözésekkel küzdő főváros népessége, nem utolsósorban az ipari munkásság, az antant számára nemkívánatos akciókat kezdeményez. Ezért 1919. augusztus 16-án az amerikai Bandholtz javaslatára a tábornoki bizottság azt követelte Mardaescu tábornoktól, hogy „Azonnal szüntessék be bármilyen készlet vagy tulajdon rekvirálását vagy eltulajdonítását, akár milyen természetű is legyen az.” A bizottság angol tagja szerint „a románok még a szöveget sem hagyták meg a deszkában”. A Friedrich-kormány gyakran fordult panasszal a tábornoki bizottsághoz a román rekvirálások miatt. Ezeket nem lehetett és nem is kívánták elhárítani, hiszen saját információik is megerősítették őket.

A tábornoki bizottság számos alkalommal szót emelt a román rekvirálások ellen, annál inkább, mivel megbizonyosodtak afelől, hogy azok a városparancsnokság hivatkozása ellenére nem csupán, a Budapesten, illetve az országban állomásozó román katonák ellátását, mindennapi szükségleteit elégítik ki. Mindezek ellenére szeptember 20-án azt állapította meg a bizottság, hogy „A románok vígan tovább folytatják a

fosztogatást s mi már 800 mozdonyt és 19 000 vasúti kocsit vettünk leltárba az általuk elvittek közül.” Budapest lakosai alapjában véve a legyőzöttek tehetetlenségével vették tudomásul a fosztogatást, amely nem korlátozódott a közbiztonságra. Visszaemlékezések szerint az igazgató román járőrök néha óráiktól is megszabadították a járókelőket. Későbbi felmérés szerint a megszállás összesen 16 millió korona kárt okozott a fővárosnak!

Volt azonban egy olyan román akció, illetve annak kísérlete, amely mind a szövetségi tábornoki bizottság működésében, mind a fővárosiak érzelmeiben, felháborodásában kiemelkedő helyet foglalt el. Ehhez tudni kell, hogy román részről azt az álláspontot képviselték, hogy mindazon értékekből, amelyek 1918 őszé előtt halmozódtak fel a történeti Magyarországon, ide értve a múzeumok gyűjteményeit is, Erdély révén arányos rész illeti meg Romániát. Ezt az álláspontot a tábornoki bizottság vitatta, sőt, visszautasította, arra hivatkozva, hogy az ilyen jellegű döntések, az „osztzkodás”, későbbi időkre tartoznak.

A kérdés egészen határozott formában került elő a bizottság szeptember 12-i ülésén, amelyen Diamandi kifejtette mint azt Bandholtz tábornok feljegyezte: „a románok nem értenek egyet a Misszióval abban, hogy ne vigyenek el semmit a múzeumokból”. Ezt követően a tábornoki bizottság határozata október 1-jén kimondta, hogy tilos mindenfajta román rekvirálás a főváros múzeumaiban. Sajnos, ezt Serbescu tábornok és alárendeltjei magukra nézve egyáltalán nem tartották kötelezőnek.

A már többször idézett Bandholtz naplója roppant érzékletesen írja le azt az esetet, amikor a Nemzeti Múzeum gyűjteménye került veszélybe. Október 5-én a bizottság tagjai egy vacsoránál ültek együtt, amelyet az angol misszió tagja, Gore százados rendezett. A kellemes együttlétet Nathaniel Horowitz amerikai ezredes zavarta meg. (Neve és személye jól ismert ebben az időben. Ő készítette azt a jelentést, amely tagadta, hogy a nemzeti hadsereg terrort gyakorol az ellenőrzése alatt álló országrészekben). Horowitz azt jelentette, hogy Serbescu tábornok vezetésével 14 hatalmas teherszállító autóból (ma azt mondanánk, kamionból) álló kocsisor sorakozott fel a Múzeum körúton, a Nemzeti Múzeum előtt. Az a szándékuk, hogy az általuk román tulajdonnak ítélt értékeket nyomban elszállítsák. Bandholtz tábornok, Loree ezredes és egy

amerikai katona kíséretében, azonnal a múzeumhoz ment. Ott, meglehetősen heves jelenet során megakadályozta, hogy Serbescu tábornok megvalósítsa tervét, a Nemzeti Múzeum főbejáratát lepecsételte, kulcsait magához vette. Az esetet megvitatta a tábornoki bizottság ülése, amelyen a francia Graziani tábornok is jóváhagyta Bandholtz eljárását némi vonakodás után.

A Nemzeti Múzeum kincseinek megmentése, és egész működése következtében Bandholtz tábornok volt Guido Romanelli olasz tábornok mellett a másik személyiség, aki iránt háláját látványosan kívánta kifejezni a magyar állam. Mindez jóval 1919 után és nem is hazai kezdeményezésre indult el. Az Egyesült Államok Nemzeti Levéltárában őrzött iratok szerint egy magyar származású amerikai őrnagy, bizonyos Eugene Boross, New York-i lakos javasolta, állítsanak szobrot Bandholtznak Budapesten. A szobor ügye a mi szempontunkból azért figyelemre méltó, mert azt a feszültséget, ellentétet tükrözi, amely 1919 őszén, a román megszállás idején fennállt.

Rövidre fogva egy hónapokon át elhúzódó ügyet, amelyben felettébb kínos helyzetbe került az amerikai diplomácia is, mivel semmiképpen sem kívánt állást foglalni egy magyarországi, román érzékenységet érintő ügyben, csak néhány etapot említek. Boross őrnagy gondolata heves tiltakozást váltott ki a washingtoni román követség részéről. Nemcsak az ötletet magát, hanem a szobor tervezetét is a leghevesebben és sokféleképpen támadták. A tervezett szobor Bandholtzot kezében lovaglóstorral ábrázolta, ami a State Department feljegyzése szerint a románokat a kínos budapesti, Nemzeti Múzeum előtti esetre emlékeztette volna. Ezt román részről lehetetlennek, elfogadhatatlannak tartották. Különböző diplomáciai mesterkedések, amerikai közbelépés, magyar engedékenység következtében végül is olyan szobor készült Bandholtzról, hogy lovaglóstorát hátrattett kezében tartotta, ami már kevésbé volt sértő román szempontból.

A szobor felállítása elkerülhetetlen volt, bármennyire rossz néven vették is azt román részről. Boross őrnagy kezdeményezését nagy magyar visszhang követte: megvolt a pénz a szobor elkészítésére, magyar részről pedig fontosnak tartották felállítását. Itt következett el az amerikai diplomácia dilemmája: lehetetlen ellentmondani annak, hogy egy tőlük távol álló ország szobrot emeljen egy amerikai tábornoknak, miközben

e szoborállítás sérti a számukra nem kevésbé fontos Romániát. Az 1936. február első napjaiban Boross őrnagy javaslatával elindult ügy végül is augusztus 23-án ért véget. Ekkor a Szabadság téren leplezték le Bandholtz sokat vitatott, mai formájában látható szobrát. Az eseményre nagy tömeg gyűlt össze, beszédet mondott Perényi Zsigmond báró, Szendy Károly, Budapest polgármestere, majd az amerikai követség részéről a koszorúzások során James B. Stewart megbízott ügyvivő mondott néhány udvarias mondatot, azt is heteken át egyeztette Washingtonnal. Bandholtz szobra azonban utóbb is számos politikai vizsály középpontjába került, el is tűnt helyéről, míg végül ma ott áll ismét a Szabadság téren.

A román hadsereg távozása Budapestről elengedhetetlen feltétele volt annak, hogy a Legfelső Tanács lezárja a magyar ügyet. A kivonulással kapcsolatos nagy viták, egyezkedések Párizsban folytak a nagyhatalmak és Románia között. Bukarest feltételekhez kötötte a Dunántúl, Budapest és az ország keleti részének kiürítését, ellenszolgáltatást követelt egyidejűleg azért, mert az antant nem volt hajlandó teljesíteni azokat az ígéreteit, amelyeket még 1916-ban, a bukaresti szerződésben tett a román hadba lépés fejében. Végül Clerk elérte, hogy a román katonai vezetés késznek nyilatkozott Budapest kiürítésére november 12–15-e között. Bandholtz így ír erről: „Beleegyeztek abba, hogy 13-án kezdik meg a kivonulást, amikor visszavonulnak Buda külterületéig, áthaladva a folyó pesti oldalára. Nyolc órakor a magyarok érkeznek Budára, a szövetségesek csapatai pedig tíz óráig őrködnek a különböző hidak felett. Tíz óra előtt a románok teljes létszámban kivonulnak Pestről, s akkor beléphetnek és elfoglalhatják helyüket a magyarok. A magyar rendőrség, határőrség és csendőrség azon alakulatait, amelyek az akcióban részt vettek, a tábornoki bizottság látta el a minimálisan szükséges fegyverekkel, amelyeket a románoktól vettek igénybe”. A tábornoki bizottság attól tartott, összetűzésekre kerül sor a román és a magyar fegyveres alakulatok között. Ezért szervezték úgy a ki- és bevonulást, hogy román és magyar alakulatok ne találkozhassanak egymással, s a biztonság okáért közéjük ékelték az antant Budapesten tartózkodó egysegeit, hacsak jelképesen is.

Az akció a fenti megállapodásnak megfelelően zajlott le, noha a tábornoki bizottsághoz több panasz érkezett arról, hogy a kivonuló ro-

mán hadsereg nem hagyott fel a rekvirálással, s ezért a bizottságnak több helyen is be kellett avatkoznia. Meg kell jegyeznünk, hogy a románok nem akartak éhínséget, a főváros környékén 40 községben nem rekviráltak. Mardaescu tábornok 1935-ben Bandholtz könyvére válaszul hosszan sorolja mennyi élelmet küldtek Budapestre, illetve engedtek felhozni.

1919. november 14-én reggelre azonban a román csapatok helyét Budán a nemzeti hadsereg foglalta el, s még azon a napon minden konfliktus nélkül átvonult a pesti oldalra. A történeti irodalom, a kortársi emlékezet a nemzeti hadsereg budapesti megjelenését november 16-ához köti. Nem véletlenül, az ünnepélyes bevonulásra ugyanis csak ekkor, gondos előkészületek után került sor.

Amikor a nemzeti hadsereg alakulata, élén fehér lován Horthy Miklóssal, a Fehérvári út felől a Gellért Szálló elé érkezett, egyszerre kondult meg a város minden harangja, ily módon is hangsúlyozva az esemény jelentőségét és ünnepélyességét. Jelképes volt a hely kiválasztása is, ahol a főváros vezetősége fogadta Horthyt és a nemzeti hadsereget, hiszen a román városparancsnokság a Gellért Szállóban működött.

Az ünnepi köszöntő beszédet Bódy Tivadar ekkor még hivatalban lévő polgármester mondta, felidézve a város megpróbáltatásait a proletárdiktatúra, valamint a román megszállás alatt. (Ekkor még nem tudta, hogy 1920 elején eltávolítják tisztségéből.) A következő években heves vita bontakozott ki arról, hogy esetleg valamelyik politikai csoportosulás hívta be a román megszállókat. Különböző irányzatok vádolták egymást. Ma már megállapíthatjuk, hogy a vádak igaztalanok voltak: jöttek ők maguktól, a veszített háború következtében. Jelenlétük múló, de nem kellemes epizódja volt a zaklatott éveknek!

Felhasznált források és irodalom

Budapest krónikája. Corvina kiadó, Bp. 2007.

L. Nagy Zsuzsa: A főváros román megszállás alatt. In: Budapesti Negyed. 4. sz. - Kultúrák találkozása. 1994/2. sz.

Ungváry Krisztián: „Sacco di Budapest”, 1919. Gheorghe Mărdărescu tábornok válasza Harry Hill Bandholtz vezérőrnagy nem diplomati-

kus naplójára. In: Budapesti Negyed. 29–30. sz. Budapest ostroma.
2000/3–4. sz.

Erdélyi Napló. 2003. aug. 12. (Vigh Károly)

Kik hívták be a románokat? Népszava kiadás. Bp.1922

Napilapok: Népszava, Új Nemzedék.

A román hadsereg 1919-ben Budapest utcáin
(Fotó: Cecile Tormay: An outlaw's diary: The commune.
London. 1923. 214/215.)